

PERTEVİNİYAL VALİDE SULTAN'IN YAPTIRDIĞI ÇEŞMELER

Fountains Built By Pertevniyal Valide Sultan

Handan YERLİ¹

Özet

İnsan hayatının sürekliliği için ihtiyaç duyduğu en önemli öğelerden biri olan su, aynı zamanda tarih boyunca uygarlıkların gelişimine de katkı sağlamıştır. Yerleşim yerlerinin genellikle göl, akarsu gibi su kaynakları yakınında kurulmuş olması bunun en büyük kanıtlarından biridir. Sokak dokusundaki en küçük yapılardan biri olan çeşme, fonksiyonel olarak halkın su ihtiyacını karşılaması yanında hem sesi hem de görüntüsü ile dönemin mimari üsluplarına uygun bir şekilde tasarlanmış sanat eserleridir. Osmanlı kadınları her dönemde hayırseverlikte ve banilikte önemli bir yere sahip olmuşlar, hatta tarihte “kadınlar saltanatı” adında bir döneme de damga vurmuşlardır. Osmanlı kadınları özellikle valide sultanlar servetlerinin büyük bölümünü hayır eserleri yaptırmak için harcamıştır. Sultan II. Mahmud’un eşi ve Sultan Abdülaziz’in annesi olan Pertevniyal Valide Sultan da onlardan biridir. Pertevniyal Valide Sultan dönemin ekonomik açıdan zor koşullarına rağmen hayırseverlik ve yapı faaliyeti konusunda oldukça iyi bir konumdaydı. Eser bırakmış son valide sultan özelliğine sahip olan Pertevniyal Valide Sultan’ın yapı faaliyetleri daha çok İstanbul’da yoğunlaşsa da Balkanlarda Sırbistan’ın Seniçe şehrinde ve Anadolu’da Tarsus, Konya, Samsun, Şebinkarahisar şehirlerinde de hayır eserleri yaptırmış, harap durumda olan yapıları tamir ettirmiş ve bu yapılar için vakfiyeler düzenlemiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde on altı, Makedonya Devlet arşivinde ise bir vakfiyesi bulunmaktadır. Özellikle İstanbul’da yaptırdığı yapılar arasında ilk sırayı çeşmelerin aldığı görülmektedir. Bu çalışmanın konusunu Pertevniyal Valide Sultan’ın yaptırdığı çeşmeler oluşturmaktadır. Bu çalışmada Pertevniyal Valide Sultanın yaptırmış olduğu 5 adet çeşme vakfiye ve arşiv belgelerinin ışığında incelenecek, söz konusu yapılar mimari tanımları, plan ve cephe özellikleri, süsleme programları, malzeme ve teknik açısından önce kendi içlerinde daha sonra çağdaşlarıyla karşılaştırılarak değerlendirilecek, yapıların Osmanlı mimarisindeki konumu ve önemi vurgulanacaktır.

Anahtar kelimeler: Çeşme, Pertevniyal Valide Sultan, su mimarisi, Osmanlı mimarisi, mimari

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Türk ve İslam Sanatları Ana Bilim Dalı-E-mail: handanyerli@karabuk.edu.tr. orcid.org/0000-0003-2212-3944.

Abstract

Water, one of the most important elements needed for the continuity of human life, has also contributed to the development of civilisations throughout history. The fact that settlements are generally established near water sources such as lakes and rivers is one of the biggest proofs of this. Fountains, which are one of the smallest structures in the street texture, are works of art designed in accordance with the architectural styles of the period with both their sound and appearance, as well as functionally meeting the water needs of the people. Ottoman women had an important place in philanthropy and building in every period, and even marked a period in history called “women’s reign”. Ottoman women, especially valide sultans, spent a large part of their wealth to build charitable works. Pertevniyal Valide Sultan, wife of Sultan Mahmud II and mother of Sultan Abdülaziz, was one of them. Despite the economically difficult conditions of the period, Pertevniyal Valide Sultan was in a very good position in terms of philanthropy and building activities. Although the building activities of Pertevniyal Valide Sultan, who was the last valide sultan to leave works, were mostly concentrated in Istanbul, she also had charitable works built in the city of Sençe in Serbia in the Balkans and in the cities of Tarsus, Konya, Samsun, Şebinkarahisar in Anatolia, had dilapidated buildings repaired and had foundations issued for these buildings. There are sixteen foundations in the Archive of the General Directorate of Foundations and one in the Macedonian State Archive. It is seen that fountains take the first place among the buildings he built especially in Istanbul. The subject of this study is the fountains built by Pertevniyal Valide Sultan. In this study, 5 fountains built by Pertevniyal Valide Sultan will be analysed in the light of her foundation and archive documents. These structures will be evaluated in terms of architectural definitions, plan and façade features, ornamentation programmes, materials and techniques, first within themselves and then by comparing them with their contemporaries, and the position and importance of the structures in Ottoman architecture will be emphasised.

Keywords: Fountain, Pertevniyal Valide Sultan, water architecture, Ottoman architecture, architecture

Giriş

Asıl adı Besime (A.Akyıldız 2007:239.; N.Taylan 2012:211.) olan Pertevniyal Valide Sultan, Sultan II. Mahmud’un eşi ve Sultan Abdülaziz Han’ın annesidir. Çeşitli araştırmacılar tarafından Pertevniyal Valide Sultan’ın Kürt (A.Akyıldız 2016: 308.) ya da Roman (A.K.Meram 1999:567.) asıllı olduğu söylenmekteyse de büyük ihtimalle Çerkezlerin Şapsığ kolundan olduğu (N.Sakaoğlu 1999:504.; M.Eliaçık 2010:33-69. ;N.Taylan 2012:211.; A.Akyıldız 2007:308.) ve doğum yılı net olarak bilinmemekle birlikte 1810 yılında doğduğu (A.Şimşirgil 2014:211.) düşünülmektedir.

Sultan II. Mahmud'un, kız kardeşi Esmâ Sultan'ın Eyüp semtinde bulunan sarayını ziyareti esnasında Besime'yi görüp onu haremine aldırıldığı (A.Şimşirgil 2014:211-212) ve Besime'nin isminin de ışığa ve iyiliklere nail olan (A.Kolay 2012:39.; M.N.Özön 1973:597.) anlamına gelen "Pertevniyal" olarak değiştirildiği söylenmektedir (S.Ok 1996: 41.).

Hareme girdikten sonra güzelliği ile dikkati üzerine çeken Pertevniyal kısa süre içerisinde ikinci ikballiğe kadar yükselmiştir. Bazı kaynaklarda 1830 yılında Sultan Abdülaziz dünyaya geldiğinde beşinci kadın efendiliğe yükseldiği belirtilmişse de (A.Demirci 2014:243.; A.Akyıldız 2016:308.), daha sonraki yıllarda yapılan bir araştırma sonucunda ortaya çıkan harem maaşlarını gösteren bir darp-hane defterine dayanılarak Pertevniyal Valide Sultan'ın ikinci ikballikten kadın efendiliğe geçemediği, erkek çocuk doğurmuş olmanın kadın efendiliğe geçişte bir şart olmadığını belirtilmiştir (A.Terzi 2018: 48.).

1839 yılında Sultan II. Mahmud'un vefatıyla (A.Demirci 2014:243.) birlikte yerine Bezmiâlem Sultan'ın oğlu Abdülmecid tahta çıkmıştır. Bu durumda Bezmiâlem Sultan "valide sultan" unvanını almış ve daha önce süregelen şehzadeler kafesteyken annelerinin Eski Saraya gönderilmesi geleneğine uymayarak, Pertevniyal ile oğlu Abdülaziz'i Beşiktaş'ta bulunan sarayda onlar için tahsis ettirdiği daireye yerleştirmiştir (N.Sakaoğlu 2007: 217.). İlk kez gerçekleştirilen bu durum Pertevniyal'ın yirmi iki yıl saraydan uzak kalmasına sebep olmuştur.

1861 yılında Sultan Abdülmecid'in vefatıyla birlikte yerine Sultan Abdülaziz tahta çıkmış ve böylece Pertevniyal "valide sultan" unvanını almıştır. Pertevniyal Valide Sultan'ın valide sultanlığı on dört yıl sürmüştür ve bu sürede imparatorluğun birçok şehrinde hayır eserleri inşa ettirmiş, bazı eserleri de tamir ettirmiştir. Bu eserler için vakfiyeler düzenlemiştir. Pertevniyal Valide Sultan'ın vakıfları, kadınlar tarafından kurulan vakıflar arasında önemli bir yere sahiptir. Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde Pertevniyal Valide Sultan'a ait on altı adet vakfiyesi, Makedonya Devlet Arşivinde ise bir adet vakfiyesi bulunmaktadır.

Bani hanım sultanların sonuncusu olan Pertevniyal Valide Sultan imparatorluğun çeşitli şehirlerinde yaptırdığı ve tamir ettirdiği eserlerle ön plana çıkmıştır. Bu şehirler arasında özellikle İstanbul'a yoğunluk verdiği ve İstanbul'da yaptırdığı yapılar arasında ilk sırayı çeşmelerin aldığı görülmektedir. Bu çalışmada Pertevniyal Valide Sultan'ın yaptırmış olduğu 5 adet çeşme vakfiye ve arşiv belgelerinin ışığında incelenecek, bu yapılar kronolojik olarak sıralanacak, mimari tanımları, plan ve cephe özellikleri, süsleme programları, malzeme ve teknik açısından önce kendi içlerinde daha sonra çağdaşlarıyla karşılaştırılarak değerlendirilecek, yapıların Osmanlı mimarisindeki konumu ve önemi vurgulanacaktır.

1. Pertevniyal Valide Sultan'ın Yaptırdığı Çeşmeler

1.1. İstanbul Eyüp Pertevniyal Kadın Efendi Çeşmesi

Daha önce Eyüp Semtinde Defterdar iskelesi yakınında yer alan Ya Vedüd

Camisi sırasında bulunurken 1943 yılında Haliç Köprüsünün inşaatı nedeniyle bulunduğu yerden sökülerek Haliç Köprüsünün ayağının yanına taşınmıştır. Çeşmenin alınlığındaki kitabesine göre H.1273-M.1856 yılında Pertevniyal Valide Sultan'ın kadın efendilik döneminde yaptırılmıştır.

Harita 1. Eyüp Pertevniyal Kadın Efendi Çeşmesinin konumu

Resim 1. Eyüp Pertevniyal Kadın Efendi Çeşmesi'nin konumu

Kitabeler:

Çeşmenin alınlığındaki kitabe: Çeşmenin alınlığında yedi beyitten oluşan kitabesi yer almaktadır. Bu kitabe Şair muhtar tarafından kaleme alınıp, hattat Hâfız Mahmûd Emîn El-Eyyûbî tarafından yazılmıştır.

Resim 2. Eyüp Pertevniyal Kadın Efendi Çeşmesi'nin alınlığındaki kitabe

Kitabenin Okunuşu	Günümüz Türkçesiyle
“Ferzend-i Mahmûd Hân-ı Adlî nûr-i ayn-ı kâinât	“Sultan II. Mahmud’un çocuğu olan (Şehzade Abdülaziz) kâinattaki karanlığı def eden bir ışık kaynağıdır. Masumluk köşkünün de parlak yıldızı olan bir süsüdür. Övünç kaynağı, Peygamberimiz Hz. Muhammed (S.A.V) ‘in ashabına hürmeten bu beldeyi, Şehzade Abdülaziz’in annesi, uğurlu ve pak bir kimse olan, kâinattaki diğer kadınlardan da üstün vasıflı Pertevniyal Kadın Efendi, süslemek için her tarafa nur saçan bu çeşmeyi yaptı. Nil gibi cömert olan bu çeşmenin yapılış amacı hayır ve Allah rızası içindir. Susayanlar bu çeşmenin soğuk ve güzel suyundan içtikçe, yaptırdığı hayır eserleri sebebiyle “Allah’ın cennette hurma ağaçları ve açılmamış gül bahçeleriyle bitişik yüce bir makam, yer ihsanını emretsin, beğenilmiş ve övülmüş hale koysun, şehitlerimizin ve geçmişlerimizin ruhları şad olsun, ömrünü talihli kılıp, gül bahçesindeki yerini sabit kılsın”, diye dua etsinler. (Ben Şair Muhtar) Bir su içip (yazdığım bu şiirle)süsledim bu hayır eserini, bu yeni çeşmeden akan su, susuzlara hayat ve ışık verir. Bunu yazan günahkâr Hafız Mahmûd Emîn el- Eyyûbî’ye dua” (Erişim tarihi: 15/06/2023 https://www.dunyabulteni.net/mezar-taslari-ve-kitbeler/pertevniyal-valide-sultan-cesmesi-kitabeleri-h287391.html .)
Eyvân-ı kasr-ı ismetin rûşen-çerağ-ı zîveri	
Ashâb-ı fahr-ı âlemîne hürmeten bu beldeyi	
Abdülazîz’in mâder-i sa’d-ahteri pâkîze-zât	
Pertevniyâl Kadın Efendi ser-firâz-ı kâinât	
Tezyîn için bünyâd kıldı çeşme-i nûr-ü’l-cihât	
Hayrâta icrâ eylemektir şân-ı Nil-cûdunu	
Nûş eyledikçe teşneler âsâr-ı hayrından zülâl	
Allah nahl-i gül-i vücûdun goncasıyla muttasıl	
Mehd-i mu’allâ-yı kerem-fermâ-yı mem-dûhü’s-sıfat	
Rûh-i şehîdân ola şâd u sâbıkîn-i sâbıkât	
İkbâl-i ömr ile kıla fer-bahş-ı gülzâr-ı sebât	
Bir su içip Muhtâr tahsîn eyledim hayrâtını	
Pertev-nümâ susuzlara nev-çeşmeden âb-ı hayât	
Harrerehü’l-müznibu’d-dâ’î Hâfız Mahmûd Emîn El-Eyyûbî	
1273” (Karakuş;Kızıltoprak,2008,192.)	

Çeşmenin alınılığındaki madalyondaki kitabe: Eyüp Pertevniyal Kadın Efendi Çeşmesi’nin alınılığındaki madalyonda bir kitabesi yer almaktadır. Bu kitabeye Enbiya suresinin 30.ayetinden bir bölüm yazılmıştır.

Resim 3. Eyüp Pertevniyal Kadın Efendi Çeşmesi'nin alınlığındaki madalyonda yer alan kitabe

Kitabenin Okunuşu	Günümüz Türkçesiyle
“Bismillahirrahmanirrahim Ve ce’alnâ mine’l-mâ’i külli şey’in hay efelâ yu’minûn. Sadakallâhü’l-azîm”	“Canlı olan her şeyi sudan meydana getirdik. Allah doğru söyledi”

Çeşmenin ayna taşının göbeğindeki kitabe:

Çeşmenin ayna taşının göbeğinde bir kitabesi yer almaktadır. Bu kitabeye peygamberimizin hadislerinden biri yazılmıştır.

Resim 4. Eyüp Pertevniyal Kadın Efendi Çeşmesi'nin ayna taşı göbeğindeki kitabe

Kitabenin Okunuşu	Günümüz Türkçesiyle
“Kavle Nebiyyu Aleyhi’s-Selam: Hayru’l- mâli mâ’unfika fî sebîlillâhi, hayru’lmü’mînîn sene 1273.”	“Mü’minlerin en hayırlısı, malını hayra har- cayandır.” Sene H.1273(M.1856)

Çeşmenin alınlığının altındaki kemer gözünde:

Çeşmenin alınlığının altındaki kemer gözünde, Hattat Remzi'nin imzası yer almakta ve kemerin kilit taşında ise “Maşallah” yazısı ve altında bir hadis-i şerif bulunmaktadır.

Resim 5. Eyüp Pertevniyal Kadın Efendi Çeşmesi'nin kilit taşındaki “Maşallah” yazısı

Çeşme nişinin üzerinde bulunan onarım kitabesi:

Çeşme nişinin üzerinde günümüz Türkçesiyle yazılmış bir onarım kitabesi bulunmaktadır. Kitabeye “Harab olan bu çeşme Haydar Süleymangil tarafından yeniden imar edilerek Hz. Fatımatü’z-Zehra annemize hediye edilmiştir.” yazılmıştır.

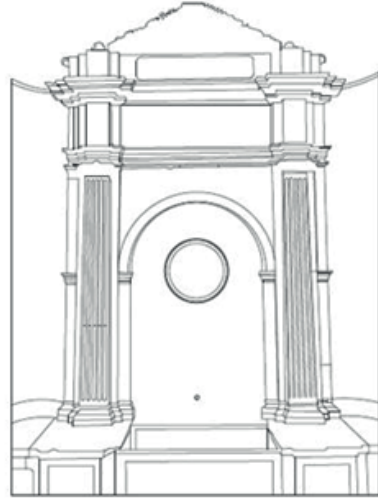

Resim 6. Eyüp Pertevniyal Kadın Efendi Çeşmesi'nin günümüz Türkçesiyle yazılmış onarım kitabesi

Ampir üslubun en önemli temsilcilerinden biri olan çeşme, 530 cm x 450 cm x 610 cm ölçülerinde, tamamen mermer malzemeden yapılmış, boyuna dikdörtgen formlu, tek yüzlüdür ve konumuna göre müstakil çeşmeler grubuna girmektedir. Çeşmenin üç sıra moloz taş iki sıra tuğla almasıklığı ile örülmüş, üzeri tonozla örtülü bir su deposu bulunmaktadır.

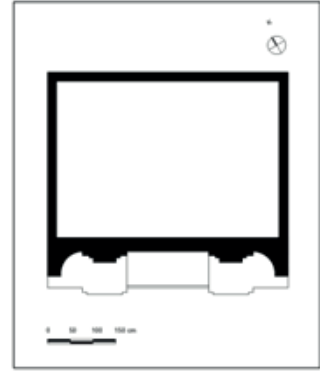
Resim 7. Eyüp Pertevniyal Kadın Efendi Çeşmesi'nin genel görünümü

Şekil 1. Eyüp Pertevniyal Kadın Efendi Çeşmesi'nin ön görünüş çizimi

Resim 8. Eyüp Pertevniyal Kadın Çeşmesi Su deposu

Şekil 2. Çeşmenin planı

Çeşmenin cephesi yatay profilli silmelerle iki bölüme ayrılmıştır. Cephedeki yüksek kabartma tekniğiyle yapılan bezemeler göz alıcıdır. Cephenin alt bölümünde yarım daire kemerli yüzeyel derinlikte bir niş yer almaktadır. Çeşmenin ayna taşı antik bir vazo formundadır ve vazonun ortasında bir adet lüle deliği bulunmaktadır ancak musluk günümüze ulaşmamıştır. Bu antik vazo kaideli şekilde düzenlenmiş, yanlarda ve ortada akant yapraklarıyla bezenmiştir. Vazonun iç kısmında ortada büyük bir gül, gülün etrafında ise dört yapraklı çiçek motifleri bulunmaktadır. Bu antik vazonun ortasında ise bir girland motifli vardır. Lüle deliğinin yer aldığı süslemenin üst kısmında ise vazo içine yerleştirilmiş çiçek motifli yer almaktadır.

Antik vazonun üst bölümünde S kıvrımları yapan akantus yapraklı dallardan sarkan, çiçek ve yapraklardan oluşan büyük bir girland motifi bulunmaktadır. Ortasında etrafı yumurta dizisiyle çerçevelenmiş oval bir madalyon yer almaktadır. Madalyonun üzerinde yer alan Hadis-i Şerifte “malın hayırlısı Allah yolunda infak edilendir” anlamına gelen “Kale’n-nebiyyü aleyhi’s-salam / Hayrû’l-mâl mâ ünfika fi sebilillah / Harrerahu Emin 1273” (Karakuş ve Kızıltoprak: 2008.) yazmaktadır.

Resim 9. Eyüp Pertevniyal Kadın Efendi Çeşmesi'nin antik vazo formundaki ayna taşı

Resim 10. Eyüp Pertevniyal Kadın Efendi Çeşmesi'nin antik vazonun üzerinde bulunan oval madalyon

Kemerin kilit taşında etrafını akant yapraklarının çevrelediği bir rozet yer almaktadır ve rozetin içinde ise “Maaşallah” yazısı bulunmaktadır.

Çeşmenin cephesinin ikinci bölümü iki yanda birer plasterle sınırlandırılmış yatay bir bordür şeklinde düzenlenmiştir ve ortasında çeşmenin kitabesi yer almaktadır. Plasterler yivli gövde ve iyonik başlıklara sahiptir ve kaideden üst bölüme kadar kademeli olarak dışarıya doğru çıkıntı yapmaktadır. Üst bölümde kitabenin iki yanında yer alan plasterlerde ise yüksek kabartma tekniği ile yapılmış geniş ağızlı, ayaklı, gövdesini iki adet kenger yaprağının sardığı vazo içinde çiçek motifi² yer almaktadır.

² Örcün Barışta bu çiçeği “kala çiçeği” olarak adlandırmaktadır.(Ö.Barışta 1994:246.)

Resim 11. Eyüp Pertevniyal Kadın Efendi Çeşmesi'nin ortasında kitabe yer alan cephenin ikinci bölümü

Resim 12. Eyüp Pertevniyal Kadın Efendi Çeşmesi'nin plasterlerinin iyonik sütun başlığı

Resim 13. Eyüp Pertevniyal Kadın Efendi Çeşmesi'nin plasterlerinin üst kısmındaki vazo bezemesi

Çeşmenin en üst kısmında neoklasik üsluba uygun bir üçgen bir tepelik, tepeliğin üzerinde ampir üsluplu bir merkezden dağılan ışın motifleri, iki yanında gül, kıvrımlı kenger yaprakları, üzüm salkımı motifleri, üçgen tepeliğin ortasında ise oval bir madalyonun içerisine yerleştirilmiş besmele yer almaktadır.

Resim 14. Eyüp Pertevniyal Kadın Efendi Çeşmesi'nin tepelik kısmı

Çeşmenin ön kısmında dikdörtgen formlu bir yalak ve onun iki yanında ise dinlenme sekileri bulunmaktadır. Yalak bölümünün yüzeyinde yüksek kabartma tekniğiyle yapılmış dikdörtgen bir çerçeve içerisinde yer alan büyük bir gülbezek motifi ve gülbezeğin iki yanına kenger yaprakları motifi yer almaktadır. Dinlenme sekilerinin yüzeyine de yüksek kabartma tekniğiyle kare birer çerçeve içine alınmış gülbezek motifleri yapılmıştır.

Resim 15. Eyüp Pertevniyal Kadın Efendi Çeşmesi'nin yalak ve dinlenme sekileri

1.2. İstanbul Karagümrük Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi

İstanbul Karagümrük Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi Karabaş Mah. Karabulut Sokakta bulunmaktadır. Kitabesine göre H.1279-M.1862-1863 tarihinde yaptırılmıştır.

Kitabesi:

Çeşmenin üst bölümünde yer alan silmelerin arasında yaprak motifleri ile çevrelenmiş Abdülaziz tuğrası, tuğranın etrafında asma yaprakları ile üzüm bezemesi ve tuğranın iki yanında dörder satırlık kitabesi yer almaktadır.

Resim 16. Karagümrük Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin kitabesi

Kitabenin Okunuşu	Günümüz Türkçesiyle
“Adâlet taht-gâhında kıyâm etdikçe şâhim” “Hatâdan hıfz ede Mevlâ vücûd-ı Abdülazîz Hân” “Karagümrük miyânında edipdir hayr ile ihsân” “Muvaffak oldu bu hayra getirdi hoş âb-ı revân” “İçenler mâ-i zülâlden edeler hayr ile duâ” “Yapıp bu çeşmeyi ihyâ eyledi Vâlide Sultân” “Mezîd ez-diyâd etsin füzûn-ı ömr ü şevketle” “Mâderi oldu cihânın Pertevniyal-i ulûv- vü’ş-şân” “H. 1279 / M. 1862-63” (Fatih Belediye Başkanlığı,2016:66.)	“Padişahım adalet tahtında durdukça Allah, Abdülaziz Han’ın vücudunu hatadan korusun. Karagümrük Meydanı’nda hayır ihsan edip tatlı bir su getirterek bu hayra muvaffak oldu. Bu çeşmeyi Valide Sultan yaptırıp ihyâ eyledi, bu tatlı sudan içenler hayır dua etsinler. Ömür ve azametinin çokluğuyla yaşasın. Şanı yüce Pertevniyal, cihanın annesi oldu”.

Çeşme boyuna dikdörtgen planlı, tek kemerli ve tek yüzlü bir meydan çeşmesidir. Su haznelidir ve konumuna göre müstakil çeşmeler grubunda yer almaktadır. Çeşmenin duvarları moloz taştan yapılmış ve üzeri sıvalıdır.

Çeşmenin cephesi yatay profilli silmelerle ikiye ayrılmıştır ve cephenin alt kısmında yuvarlak kemerin içinde iki kalın, köşeli gömme sütun arasında oldukça sade bir ayna taşı yer almaktadır.

Çeşmenin üç adet lülesi mevcuttur. Çeşmeyi inceleme tarihimizde çeşmenin musluk ve yalağı yerinde yoktu son geçirdiği restorasyonla birlikte çeşmenin yalağı tamir edilmiş ve bir musluk eklenmiştir. Günümüzde kullanılmaktadır.

Resim 17. Çeşmenin ayna taşı

Resim 18. Çeşmenin restorasyon sonrası eklenen yalak ve musluğu

Çeşmenin eski fotoğraflarından birinde kitabenin üst bölümünde ikinci bir kornişten sonra yüksek kabartma tekniğiyle yapılmış, bitkisel barok tarzı bir taç görülmektedir. Çeşmeyi incelediğimiz tarihte bu taç kısmı yerinde yoktu. Çeşme inceleme tarihimizden sonra bir restorasyon geçirmiştir ve kayıp taç bölümü Fatih Belediyesi tarafından tekrar yerine yerleştirilmiştir. Çeşmenin taç bölümünün bakımsızlık nedeniyle düştüğü ve hayırsever bir vatandaş tarafından evinde koruma altına alındığı, daha sonra bu kişinin vefatı üzerine muhtar tarafından Vakıflar Bölge Müdürlüğüne teslim edildiği ve Fatih Belediyesi tarafından yapılan yazışmalar neticesinde mermer taç kısmının İSKİ Vakıf Sular Şube Müdürlüğü'nün arşivinde olduğu ortaya çıkmıştır. Çeşmenin taç bölümü üzerinde gerekli temizleme ve birleştirme çalışmaları yapılarak çeşmenin orijinalindeki yerine monte edilmiştir. (Erişim tarihi: 04/02/2024. <https://www.fatih.bel.tr/tr/main/news/pertevniyal-valide-sultan-cesmesinin-restoras/3740#:~:text=nin%20Restorasyonu%20Tamamland%C4%B1,Pertevniyal%20Valide%20Sultan%20%C3%87e%C5%9Fmesi'nin%20Restorasyonu%20Tamamland%C4%B1,kita-besi%20de%20bulunup%20monte%20edildi.>).

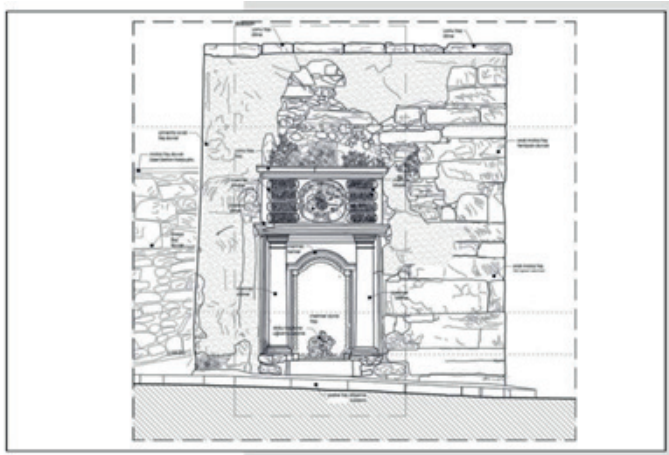
Resim 19. Karagümrük Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin eski fotoğrafı

Resim 20. Karagümrük Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesinin incelediğimiz tarihteki durumu (Erişim tarihi: 13/12/2023. <http://www.suvakfi.org.tr/cesme/pertevniyal-valide-sultan-cesmesi-8h-1279-m-1863/1527/>)

Resim 21. Karagümruk Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesinin restorasyondan sonraki durumu

Şekil 3. Karagümruk Pertevniyal valide Sultan Çeşmesi çizim (Erişim tarihi: 04/02/2024.
https://www.fatih.bel.tr/webfiles/userfiles/files/2_%20B%C3%96L%C3%9CM.pdf)

1.3. Giresun Şebinkarahisar Suyalu, Bige (Suboyu) Köyü Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi

Çeşme Giresun ilinin Şebinkarahisar ilçesinin Suboyu köyünde yer almaktadır. Kitabesine göre H.1281(M.1865) yılında yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Arşiv belgelerinden anlaşıldığına göre Pertevniyal Valide Sultan Şebinkarahisar'da biri Suboyu köyünde ikisi Karaköy yolu üzerinde olmak üzere üç adet çeşme yaptırmıştır. Ancak sadece Suboyu köyündeki günümüze ulaşmıştır.

Kitabesi:

Çeşme nişinde on satırlık ta'lik kitabesi yer almaktadır.

Resim 22. Şebinkarahisar Suboyu Pertevniyal Çeşmesi kitabe

Kitabenin Okunuşu:

- I. “Şebinkarahisarda Bige Karyesinin halkı”
 - II. “Susuzluktan yanup bâ arzuhal etmişler efgân”
 - III. “Söğütlübelden âbı celb edüb yapırdı üç çeşme”
 - IV. “Bu köyün merhametle mâder-i Şâh-ı Kerimü’ş-şân”
 - IV. “Olukluda Kuruköprüde hem bu cây-ı dildüdâ”
 - V. “Akıtdı sû-be-sû sular ahali oldular renân”
 - VI. “Efkâr-ı güfte bahş eyleyüp ikbâl ü devletle”
 - VIII. “Şe mülk-i aziz etsün su gibi haşr eden Rahmân”
 - IX. “İçüb bir su oku tarihini teşne dedi safvet”
 - X. “Bu ra’nâ çeşmesârî âlî Valide Sultan 1281”
- (H.T.Okutan 1949: 176.)

Çeşme boyuna dikdörtgen planlı, tek kemerli, tek yüzlü bir sokak çeşmesidir. Konumuna göre müstakil çeşmeler grubuna giren çeşme kesme taş malzemeden inşa edilmiş ve üzeri üçgen çatı şeklinde kapatılmıştır.

Çeşmenin sivri kemerli yüzeysel nişi profilli bir silme ile iki bölüme ayrılmıştır. Silmenin üst kısmında kitabesi yer almaktadır. Kitabe kıvrık dallarla bezenmiş bir çerçevenin içinde yer almakta, kitabenin üst bölümünde ise bir merkezden dağılan barok üsluplu ışın motifleri bulunmaktadır. Silmenin alt kısmında sade bir ayna taşı yer almaktadır. Tek lüleli olan çeşmenin bir yalağı bulunmaktadır. Çeşmenin su haznesi yoktur ve musluk kısmı günümüze ulaşamamıştır. Bu yüzden günümüzde kullanılmamaktadır.

Resim 23. Şebinkarahisar Suboyu Pertevniyal Çeşmesinin eski bir fotoğrafı (<https://www.koy-lerim.com/sebinkarahisar-suboyu-koyu-resimleri-8492g.htm>.)

Resim 24. Şebinkarahisar Suboyu Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi Genel Görünüm

Şekil 4. Şebinkarahisar Suboyu Pertevniyal Valide sultan Çeşmesi çizim

1.4. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Sebili

İstanbul Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Külliyesi yapılmadan önce onun yerinde 1768 yılında yapılmış olan Kâtip Camisi (Mustafa Ağa Mescidi) bulunmaktaydı. Pertevniyal Valide Sultan henüz valide sultan unvanını almadan önce 1862 yılında Kâtip Camisinin önüne dört yüzlü bir meydan çeşmesi yaptırmıştır (A. Akyıldız 2016: 327.).

Daha sonraki yıllarda Kâtip Camisi yanarak yok olmuş ve Pertevniyal Valide Sultan kendisi için yaptırmak istediği külliyesini Kâtip Camisi'nin yerine yaptırmaya karar vermiştir. Külliyenin inşası sırasında bu dört yüzlü meydan çeşmesi yolu daralttığı gerekçesiyle bulunduğu yerden kaldırılarak caminin kuzeybatı-

sındaki anıtsal avlu giriş kapısının her iki yanına simetrik olarak yerleştirilmiştir (Ahmed Lütü Efendi 1988: 80-81.; A. Akyıldız 2016: 327.). Kapının iki yanında ki nişler sebil, kenarlardaki nişler ise çeşmedir. Sebil ve çeşmelerin kemerlerinin üzerinde sülüs hatlı ikişer beyitlik kitabeleri yer almaktadır.

Kitabeler:

Resim 25. Avlu giriş kapısının doğu tarafında bulunan 1 nolu sebilin üzerindeki kitabe

Kitabenin Okunuşu	Günümüz Türkçesiyle
“1. Teşnegâna Vâlide Sultan edip işrâb-ı âb “Efdalü’l-âmâli sakyü’l mâ”a etdi imtisâl 2. Abd-i İhsân-cûy Safvet söyledi târihini “Yapdı a’lâ çeşme-i nev Vâlide Pertevniyâl” H. Muharrem 1288 M. Mart-Nisan 1871” (Fatih Belediye Başkanlığı, 2016: 72.)	“1. Valide Sultan, susayanlara su içirip “amellerin en faziletlisi su dağıtmaktır” Hadis-i şerifine mazhar oldu. 2. İhsan ırmağının kulu Safvet, tarihini “Valide Pertevniyal Sultan, pek güzel ve yeni bir çeşme yaptırdı” diye tarih söyledi.”

Resim 26. Avlu giriş kapısının doğu tarafında bulunan 1 nolu çeşmenin üzerindeki kitabe

Kitabenin Okunuşu	Günümüz Türkçesiyle
“1 Hak eder bir kat dahi cennette Hân Mahmûdu şâd Eyledi rûhiyçün inşâ hem-ser-i pâki sebil 2 Nakş olunsâ tâşına târihi ey Safvet değer “Yapdı Hân Abdülaziz’in mâderi pâk-i sebil” (Fatih Belediye Başkanlığı, 2016: 71.)	“1 Allah, Sultan Mahmut’u cennet bir kat daha sevindirsin. Hanımı, ruhu için sebil inşa ettirdi. 2 Ey Safvet, tarihi, taşına kazılsa değer: “Han Abdülaziz’in annesi sebil yaptırdı.”

Resim

27. Avlu giriş kapısının batı tarafında bulunan 2 nolu sebilin üzerindeki kitabe

Kitabenin Okunuşu	Günümüz Türkçesiyle
1. Fîsebilillâh bu vâlâ menba'ı bünyâd edip Eyledi celb-i du'â Sultân-ı kevne Vâlide	"1. Valide Sultan, Allah yolunda bu görkemli su kaynağını inşa ettirip, yeryüzünün Sultan'ına duaya vesile oldu.
2. İç suyun Safvet şifâ olsun yâzıp târihini "Yapdı bir şâfi sebîl atşân-ı kevne Vâlide" (Fatih Belediye Başkanlığı, 2016:72.	2. Safvet, tarihini yazıp suyunu iç, şifa olsun: "Valide Sultan, dünyadaki susamışlara, şifa bahşeden bir sebil yaptırdı."

Resim 28. Avlu giriş kapısının batı tarafında bulunan 2 nolu çeşmenin üzerindeki kitabe

Kitabenin Okunuşu	Günümüz Türkçesiyle
"1 Muharremde tamâm oldu bu dil-cû çeşme-i ihsân Hüseyin-i Kerbelânın rûhunu şâd eyledi Yezdân 2 İçip bir sû dedim târihini Safvet safâlarla "Müferrih çeşme yaptı Ak- saray'da Vâlide Sultân" (Fatih Belediye Başkanlığı, 2016:71.)	"1 Bu gönül alıcı ihsan çeşmesi Muharrem ayında tamamlandı. Allah, Hz. Hüseyin'in ruhunu şad eyledi. 2 Safvet, bir su içip mutlulukla tarihini dedim: "Valide Sultan, Aksaray'da ferahlık veren bir çeşme yaptırdı."

Pertevniyal Valide Sultan Külliyesinin kuzeybatısındaki anıtsal avlu giriş kapısına bitişik olarak yerleştirilen iki sebilde su vermek için beşer delikli demir parmaklık ve sebillerin arkalarında su depoları yer almaktadır.

Resim 29. Avluya giriş kapısındaki sebillerin arkasındaki giriş kapıları

Birbirleriyle benzer özellikler gösteren sebillerin iç kısımlarında kaş kemer şeklinde düzenlenmiş olan derin birer niş vardır. Sebil ve çeşmelerin iki yanında palmet başlıklı mermer sütunçeler bulunmakta ve üst bölümlerinde ise çift kemerden oluşan dekoratif dış kemer ve kemerin ortasında palmet başlıklı bir saçak yer almaktadır. Ayna taşları oldukça sade düzenlenen sebillerin musluk ve tasları bulunmamaktadır.

Aksaray Meydanı'nın düzenlenmesi sırasında Pertevniyal Valide Sultan Külliyesinin anıtsal avlu giriş kapısı sebillerle birlikte yol kotunun altında kalmış ve suları kesilmiştir. Bu nedenle günümüzde kullanılmamaktadır.

Resim 30. Avlu giriş kapısının doğu tarafında bulunan 1 nolu sebil

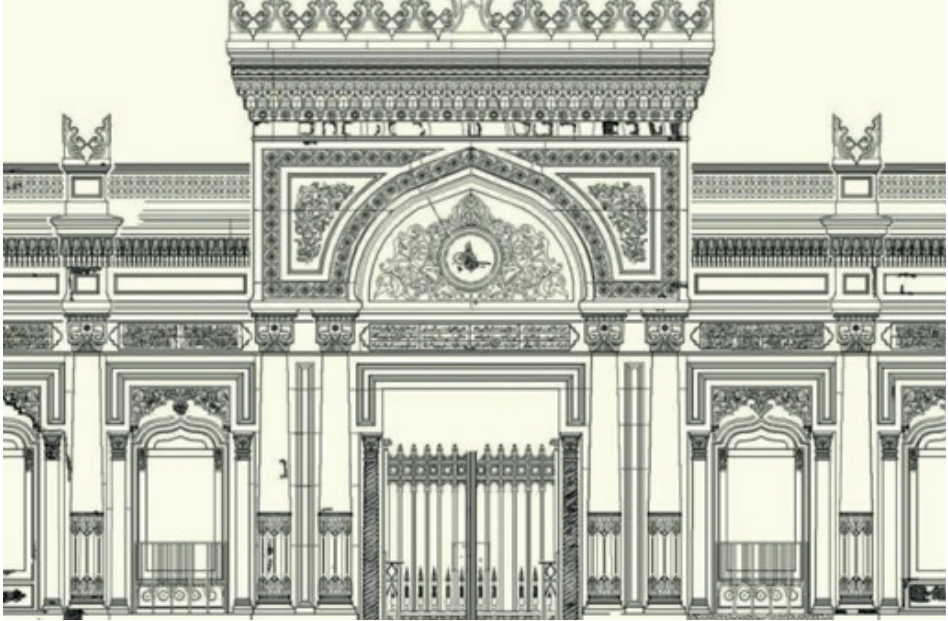
Resim 31. Avlu giriş kapısının doğu tarafında bulunan 2 nolu sebil

Resim 32. Avlu giriş kapısının batı tarafında bulunan 1 nolu sebil

Resim 33. Avlu giriş kapısının batı tarafında bulunan 2 nolu sebil

Şekil 5. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Sebili (Erişim tarihi: 07.08.2023. <https://www.turanakinci.com/portfolio-view/aksaray-pertevniyal-valide-sultan-turbesi/> .)

1.5. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Çeşmeleri

İstanbul Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Külliyesinin kuzeybatı yönündeki avlu duvarının derinliğine inşa edilen iki çeşme birbirleriyle benzer özelliklere sahiptir. Çeşmelerin üst kısmında dekoratif kaş kemer bulunmakta ve kemerin altında ise kitabeleri yer almaktadır.

Kitabeler:

Resim 34. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan 1 nolu çeşme kitabesi

Resim 35. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan 2 nolu çeşme kitabesi

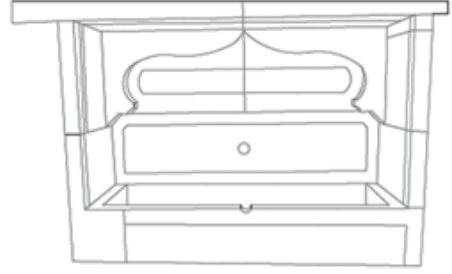
Kitabenin Okunuşu:	Günümüz Türkçesiyle:
“1 Göreydi âb-ı sâf-ı Vâlide Sultânı İskender Düşüp mâ’ü’l-hayâtı bulmağa düşmezdi sev- dâya 2 Selâsetle dedim Safvet bu cârû hayra nev târîh “Durur cümle akan sular bu ayn-ı mehd-i ulyâya” H. 1289 / M. 1872 (Fatih Belediye Başkanlığı 2016:70.)”	“1 İskender, Valide Sultan’ın tertemiz suyunu göreydi hayat suyunu bulma sev- dasına düşmezdi. 2 Ey Safvet, bu su hayrına akıcılıkla yeni bir tarih söyledim: “Bu yüce beşik çeşme- sine hep akan sular durur (Fatih Belediye Başkanlığı 2016: 70).”

Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Külliyesinin avlu duvarının derinliğine inşa edilen çeşmeler dekoratif kaş kemerli, tek yüzölçümlü ve konumuna göre bağımlı çeşmeler grubuna girmektedir. Tamamen mermer malzemeden inşa edilen, her-

hangi bir süsleme ögesine yer verilmeyen, oldukça sade bir düzenlemeye sahip olan çeşmelerin ayna taşları dikdörtgen formlu birer silme ile sınırlandırılmıştır. Yalakları sağlamdır ve her ikisi de üçer lüleyle sahip olmakla birlikte ortadaki lülelere musluk yerleştirilmiş, diğer lüleler kapatılmıştır. Günümüzde her iki çeşme de koruma amaçlı olarak camla kapatılmış ve kullanılmamaktadır.

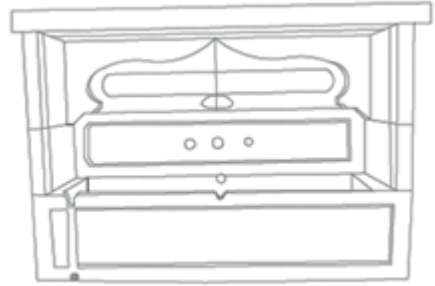
Resim 36. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan 1 nolu çeşme (H.Yerli 2022:112.)

Şekil 6. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan 1 nolu çeşme görünüşü (H.Yerli 2022:112.)

Resim 37. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan 2 nolu çeşme (H. Yerli 2022:112.)

Şekil 7. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan 2 nolu çeşme (H. Yerli 2022:112.)

Değerlendirme ve Sonuç

Tipoloji:

Çeşme tipolojisi ile ilgili çeşitli araştırmacıların yayınları incelenmiş ve her birinin çeşmelerin farklı yönlerine göre değerlendirme yaptıkları görülmüştür. Semavi Eyice çeşmeleri inşa edildikleri yere göre (S.Eyice 1993:277-288), Celal Esat Arseven bulundukları yere göre (C.E.Arseven 1950:488-491), Yılmaz Önge çeşmeleri yüzyıllar içerisindeki gelişimine göre (Y.Önge 1997:1-39), Ayla Ödekan

ise cephe kompozisyonları ve bulundukları yere göre (A.Ödekan 1992: 281-297) sınıflandırmıştır.

Bu çalışmada çeşmeler Ayla Ödekan'ın tipolojisine uygun olarak değerlendirilerek “Bulundukları Yere Göre Çeşmeler” ve Cephe Kompozisyonuna Göre Çeşmeler” başlıkları altında incelenecektir. (A.Ödekan 1992: 281-297).

Bulundukları Yere Göre Çeşmeler

Pertevniyal Valide Sultan'ın yaptırmış olduğu çeşmeleri konumuna göre bitişik çeşmeler ve müstakil çeşmeler olmak üzere iki gruba ayırabiliriz.

Bitişik Çeşmeler

Avlu duvarının derinliğine inşa edilen Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Külliyesindeki çeşmeler ve Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Sebili bitişik çeşmeler grubundadır.

Müstakil Çeşmeler

Eyüp Pertevniyal Kadın Çeşmesi, Şebinkarahisar Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi, Karagümrük Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi müstakil çeşmeler grubuna girmektedir

Cephe Kompozisyonuna Göre Çeşmeler

XVIII. yüzyılda Osmanlı çeşme mimarisinde bazı değişiklikler olmuş ve çeşmelerin niş derinliği azalmaya başlamıştır ve bu durum XIX ve XX. yüzyıldaki çeşme mimarisine de yansımıştır.

Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Sebili ve Çeşmeleri derin bir nişe sahipken, Şebinkarahisar Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi, Eyüp Pertevniyal Kadın Çeşmesi ve Karagümrük Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi dönem özelliği olarak yüzeysel bir nişe sahiptir.

XIX.yüzyıl çeşmelerinden İstanbul Tarabya Bezm-i Âlem Valide Sultan Çeşmesi (H.1269/M.1852), Beşiktaş Abdülmecid Han Çeşmesi (H.1267/M.1850), Maçka Bezm-i Âlem Valide Sultan Meydan Çeşmesi (H.1255/M.1839), Yusuf Ziya Paşa Çeşmesi (H.1279/M.1862-1863), Bulgurlu Çeşmesi (H.1292/M.1875-1876) nişsiz cepheli olarak tasarlanan çeşmelere örnek teşkil etmektedir.

Cephe Sayısına Göre Çeşmeler

İncelediğimiz bütün çeşmeler boyuna dikdörtgen planlı ve tek yüzlüdür.

Su deposu Çeşmeler

Karagümrük Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi ile Eyüp Pertevniyal Kadın Çeşmesinin su depoları bulunurken, Şebinkarahisar Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi ile Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Külliyesinde yer alan iki çeşmenin su deposu bulunmamaktadır.

Malzeme ve Teknik

Malzeme ve teknik açıdan bakıldığında cephe kaplamalarında mermer ve kesme taşın kullanıldığı görülmektedir. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Külliyesindeki iki çeşme, Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Sebili ve Eyüp Pertevniyal Kadın Çeşmesi'nin tamamen mermer malzemeden inşa edildiği, Şebinkarahisar Pertevniyal Çeşmesi ile Karagümrük Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesinin ise kesme taştan inşa edildiği görülmektedir. Tüm çeşmelerin kitabelerinde mermer malzeme kullanılmıştır. Su deposu bulunan çeşmelerin su depoları kesme taş ve moloz taşın tuğla ile birlikte kullanıldığı almaşık örgü tekniği kullanılmıştır.

Yapı Elemanları:

Örtü:

Su deposuna sahip olan Karagümrük Pertevniyal Valide Sultan ve Eyüp'teki Pertevniyal Kadın Çeşmelerinin su depolarının düz damla örtülü olduğu tespit edilmiştir.

Ayna Taşı

İncelediğimiz bütün çeşmelerde ayna taşı bulunmaktadır. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Külliyesinin avlu duvarı derinliğindeki çeşmelerin üst kısmında dekoratif kaş kemer bulunmakta ve ayna taşları sade, Karagümrük Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesinin ayna taşında basık yuvarlak kemer bulunmakta ve ayna taşı sade, Şebinkarahisar Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesinin ayna taşı sade düzenlenirken, Eyüp Pertevniyal Kadın Çeşmesinin ayna taşı antik bir vazo formundadır.

Lüle

İncelediğimiz bütün çeşmelerin lülesi bulunmaktadır.

Kemer

Cephelerinde yer alan kemerlere göre Eyüp Pertevniyal Kadın Çeşmesi yarım daire kemerli, Şebinkarahisar Pertevniyal Çeşmesi sivri kemerli, Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Sebili ve Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Külliyesinin avlu duvarı derinliğindeki çeşmelerin üst kısmı dekoratif kaş kemerli, Karagümrük Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi ise basık yuvarlak kemerlidir.

Dinlenme Sekisi

İncelenen çeşmelerin arasında sadece Eyüp Pertevniyal Kadın Çeşmesinin dinlenme sekisi bulunmaktadır. Karagümrük Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesinin inceleme tarihimizde dinlenme sekilerinden birinin yok olduğu görülürken, yakın zamanda geçirmiş olduğu restorasyonla dinlenme sekilerinin de tamir edildiği görülmektedir.

Su yalakları

İncelenen çeşmelerin hepsinde su yalağı bulunmaktadır.

Kitabe

İncelenen çeşmelerin kitabeleri genellikle alınlık bölümüne konumlandırılırken, Eyüp Pertevniyal Kadın Çeşmesi'nin kitabeleri ise tepelik, alınlık ve ayna taşı içerisinde konumlandırılmıştır.

Süsleme

Osmanlı dönemindeki çeşmelere bakıldığında XV. yüzyıla kadar çeşmelerin fonksiyonel amaçla yapıldığı, XVIII. yüzyılda ise şehirlerin sembolleri olabilecek bir mimariye dönüştüğü görülmektedir. Bu dönemde sivri kemer önemini yitirmiş, S ve C kıvrımları bulunan kemer biçimleri uygulanmıştır. Bazı çeşmelerin cephelerinde istiridye kabuğu formunda ayna taşları kullanılmıştır. XIX. yüzyılda çeşmelerin yalnızca biçim ya da süsleme öğelerinde değil yaptırılış amaçlarında da farklılıklar göze çarpmaktadır. Sultan II. Mahmud Dönemine gelindiğinde ampir üslubun çeşmeleri de etkilediği görülmektedir. Kemer düzeninde herhangi bir değişiklik olmamış ancak süslemede girland motifleri görülmeye başlanmıştır. Sultan III. Selim Çeşmesi (1217/1802), Maçka Bezm-i Âlem Valide Sultan Çeşmesi (1839) ve Topkapı Bezm-i Âlem Valide Sultan Çeşmesi (1865) ampir üslubun temsilcilerindendir. Pertevniyal Valide Sultan'ın Eyüp'te yaptırmış olduğu çeşme yuvarlak kemeri, iki yanında iyon başlıklı plasterleri, vazo içindeki lülesi, ışınsal üçgen tepeliği, akant yaprakları, dinlenme sekilerinin yüzeyindeki gülbezek motifi ve kemerin içinin girlandlı bir rozetle süslenmesiyle ampir üslubun en önemli temsilcilerinden biri olmuştur.

Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Külliyesinin avlu duvarı derinliğindeki çeşmelerin üst kısmında dekoratif kaş kemer bulunmakta ve ayna taşı sade düzenlenmiş, Karagümrük Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesinin ayna taşında basık yuvarlak kemer bulunmakta, üst bölümde yaprak motifleriyle çevrelenmiş, alt bölümü kurdeleli oval çerçeve içinde Sultan Abdülaziz'in tuğrası yer alırken, son restorasyonla birlikte taç kısmı da çeşmenin üstüne yerleştirilmiş, Şebinkarahisar Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi yüzeysel bir nişe sahip ve sivri kemerli, kitabe kıvrık dal motifli bir bordür sırası ile çevrelenirken, kitabenin üzeri barok üsluplu ışın motifleriyle bezenmiştir.

Resim 38. Sultan III. Selim Çeşmesi

Resim 39. Maçka Bezm-i Alem Çeşmesi

Resim 40. Topkapı Bezm-i Alem Çeşmesi

Resim 41. Eyüp Pertevniyal Kadın Çeşmesi

Resim 42. Şebinkarahisar Pertevniyal Çeşmesi

Resim 43. Karagümrük Pertevniyal V.S. Çeşmesi

Sonuç olarak bu çalışmayla Pertevniyal Valide Sultan'ın inşa ettirdiği çeşmeler mimari özellikleri ve zaman içerisindeki değişiklikleri ile kaydedilmeye çalışılmıştır. Araştırmamızın sonucunda Pertevniyal Valide Sultan'ın İstanbul'da 1 sebil, 3 çeşme, Giresun Şebinkarahisar'da ise 1 çeşme yaptırdığı anlaşılmaktadır.

Topluma hayır eserleri kazandırmak için kendi servetinden harcayan, vakıflar kuran, ömrü boyunca hayır yapmakla uğraşmış, eser bırakan son valide sultan özelliğine sahip olan Pertevniyal Valide Sultan'ın öldükten sonra amel defterinin kapanmayacağı inancı üzerine su kültürüne de ayrıca önem vererek özellikle İstanbul'da en fazla çeşme yapısı yaptırdığı görülmektedir.

Kaynakça

Ahmed Lûtfi Efendi (1988). *Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfi Efendi Tarihi*, C. X.-XV, (haz. m. münir Aktepe), Ankara: Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara.

“Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Türbesi”, <https://www.turanakinci.com/portfolio-view/aksaray-pertevniyal-valide-sultan-turbesi/>, Erişim tarihi:07.08.2023.

Akyıldız, Ali (2007). “Pertevniyal Valide Sultan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 34, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s.239-240.

Akyıldız, Ali (2016). “Müsrif, Fakat Hayırsever: Pertevniyal Valide Sultan”, *İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), S.47, 307-352.

Arseven, Celal Esat (1950). “Çeşme”, *Sanat Ansiklopedisi*, 1:488-491.

Barişta, Örcün. (1994). “Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi”, *DBİA*, C.6., Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, S. 245-246.

Demirci, Ahmet (2014). *Padişah Anaları, Cihana Hükmeden Sultanlar*, İstanbul:-Kamer Yayınları.

Eliaçık, Muhittin (2010) . “Bayerische Staatsbibliothek’te Pertevniyal Valide Sultan Vakfına Ait Arşiv Belgeleri”, *Vakıflar Dergisi*, 33,s.67-88.

Eyice, Semavi (1993).” Çeşme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*,C.8, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,s.277-278.

Fatih Belediye Başkanlığı (2016). *Kitabelerin Kitabı Fatih-Fatih İlçesi Türk İslam Devri Kitabeler Envanteri*, İstanbul:Fatih Belediyesi Yayınları.

Karakuş, Rahmi, Kızıltoprak, Süleyman vd.(2008). *İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyyatı*, C. I-II-III, İstanbul: İSKİ Yayınevi.

Kolay, Arif (2012). “Pertevniyal Valide Sultan”, *Sergistanbul Fuar Yaşam ve Kültür Dergisi*, s.58,39.

Meram, Ali Kemal (1999). *Padişah Anaları*, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 6. Baskı, 567.

Ok, Sema (1996). *Köle Pazarından Saraya Cariyeler, Mediha Hanım’ın Facia Dolu Hayatı*,İstanbul:Kamer Yayınları.

Okutan, Hasan Tahsin (1949). *Şebinkarahisar ve Civarı*, Giresun: Yeşil Giresun Matbaası.

Ödekan, Ayla (1992). *Kent İçi Çeşme Tasarımında Tipolojik Çözümleme*, Semavi Eyice’ye Armağan, İstanbul Yazıları, İstanbul,281-297.

Önge, Yılmaz (1997). *Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Döneminde Su Yapıları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1-39.

Özön, Mustafa Nihat (1973). *Büyük Osmanlıca Türkçe Sözlük*. 5. Basım, İstanbul: İnkılap ve Aka Kitapevleri.

“Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi Kitabeleri”, <https://www.dunyabulteni.net/>

mezar-taslari-ve-kitbeler/pertevniyal-valide-sultan-cesmesi-kitabeleri-h287391.html.

Erişim tarihi: 15/06/2023.

“Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi’nin Restorasyonu Tamamlandı”, <https://www.fatih.bel.tr/tr/main/news/pertevniyal-valide-sultan-cesmesinin-restoras/3740#:~:text=-nin%20Restorasyonu%20Tamamland%C4%B1,Pertevniyal%20Valide%20Sultan%20%C3%87e%C5%9Fmesi'nin%20Restorasyonu%20Tamamland%C4%B1,kitabesi%20de%20bulunup%20monte%20edildi>. Erişim tarihi:25/09/2023.

“Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi”, <http://www.suvakfi.org.tr/cesme/pertevniyal-valide-sultancesmesi-8h-1279-m-1863/1527/>. Erişim tarihi: 19/06/2023.

Sakaoğlu, Necdet (1999). *Bu Mülkün Sultanları 36 Osmanlı Padişahı*, İstanbul:Oğlak Yayınları, s.504.

Sakaoğlu, Necdet (2007). *Osmanoğulları'nın Ünlü Kadın Sultanları*. İstanbul: Avea Yayınevi, s. 217.

“Şebinkarahisar Suboyu Köyü Resimleri”, <https://www.koylerim.com/sebinkarahisar-suboyu-koyu-resimleri-8492g.htm>. Erişim tarihi: 23/08/2023.

Şimşirgil, Ahmet (2014). *Valide Sultanlar ve Harem*, İstanbul: Timaş Yayınları, s. 211.

Taylan, Nermin (2012). *Kölelikten Sultanlığa Padişah Anaları*, İstanbul: Ekin Yayınları, s.211.

Terzi, Arzu (2018). *Bezmiâlem Valide Sultan*, İstanbul: Timaş Yayınları.s.27.

Yerli, Handan (2022).*Pertevniyal Valide Sultan'ın Baniliği*, Kayseri: Kimlik Yayınevi.s.112.

